

Ievads

Īsts patriots ir tas, kurš saka patiesību pat savai zemei.

Žans Žoress (*Jean Léon Jaurès*).

Tēvzemes mīlestība ir ļoti laba lieta, bet ir kas vēl augstāks pār to – patiesības mīlestība.

Pēteris Čaadajevs. (*Пётр Яковлевич Чаадаев*)

Ir labi būt patiesam vienmēr, arī tad, ja tas skar dzimteni. Katra pilsoņa pienākums ir, ja vajadzīgs, mirt par savu dzimteni, bet nevienu nedrīkst piespiest melot dzimtenes vārdā.

Šarls Luijs de Monteskjē (*Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu*)

Uzbrukumi tautas trūkumiem un netikumiem nav noziegums, bet nopelns, īstens patriotisms.

Visarions Beļinskis (*Виссарион Григорьевич Белинский*)

Īsts patriotisms – tas pirmkārt ir vēlēšanās zināt un runāt patiesību par savu Tēvzemi.

Vjačeslavs Kostikovs (*Вячеслав Васильевич Костиков*).

Visas nelaimes pasaulē ceļas tādēļ, ka cilvēki lieto divējādas mērauklas: vienu sev un savai dzimtai, citu – pārējiem.

Zenta Mauriņa.

Es dodu priekšroku savas dzimtenes šaustīšanai, tās sarūgtināšanai, tikai lai nekrāptu to.

Pēteris Čaadajevs (*Пётр Яковлевич Чаадаев*).

Jebkurš nacionālisms ir akls, jo meklē savu nelaimju cēloņus citās tautās, tā sākas neiecietība, netaisnība. Nacionālisms nodara ļaunumu vispirms tā paudējiem, jo nenovēršami izraisa pretreakciju no citu tautu puses.

Ilga Apine.

Visa mūsu vēsture – tas ir izdomājums, kuram visi piekrīt.

Voltērs (*Voltaire, Fransuā Marī Aruē*)

Kas gan ir vēsture, ja ne meli, ar kuriem visi ir vienisprātis?

Napoleons Bonaparts (*Napoléon Bonaparte*)

Gala rezultātā mēs pētām vēsturi lai apmierinātu savas intereses un, pēc iespējas, saprastu pie tam savas paša problēmas. Taču nevienu no šiem diviem mērķiem mēs nesasniesim, ja, atrodoties neauglīgās zinātniskās objektivitātes idejas iespaidā, neuzdrošināsimies zinātniskās problēmas izskatīt no sava skatu punkta.

Kārlis Poppers (*Karl Raimund Popper*)

Nevar būt vēstures „pagātnei, kāda tā patiesi pastāvēja”, ir iespējamās tikai vēsturiskas interpretācijas, un ne viena no tām nav galīga.

Kārlis Poppers (*Karl Raimund Popper*)

Vieni no lielākajiem maldiem ir domāt, ka visi jūt, redz un domā tāpat, kā mēs.

Pjērs Buasts (*Pierre Boiste*)

Lai kā pieklājas rakstītu vēsturi, ir jāaizmirst par savu ticību, savu tēvzemi, savu partiju.

Pjērs Buasts (*Pierre Boiste*)

Mūsu ienaidnieku spriedumi par mums ir tuvāk patiesībai, nekā mūsu pašu.

Fransuā de Larošfuko (*François de La Rochefoucauld*).

Ticība tam, ka ir tikai viena, tikai tev zināma patiesība, ir visa ļaunuma sakne.

Makss Borns (*Max Born*)

Patiesība pasaulē nedara tik daudz laba, cik šķietamas patiesības – ļauna. Tieksme izskaistināt vēsturi ir instinktīva tieksme paaugstināt grupas pašnovērtējumu.

Mihails Vellers (*Михаил Иосифович Веллер*)

Nobriedis prāts ienīst savas valsts netikumus – nepilnīgs noliedz tos. Godprātīgs vēsturnieks redz pienākumu izskaust savas zemes netikumus – negodprātīgs grib tikai iznīcināt tās ienaidniekus.

Mihails Vellers (*Михаил Иосифович Веллер*)

Poļu tautas rakstura varonīgās īpašības nedrīkst mūs piespiest aizvērt aci uz tās neprātīgumu un nepateicību, kas gadsimtu garumā tai radīja neizmērojamas ciešanas.

Vinstons Čērčils (*Winston Leonard Spencer-Churchill*)

Katru nacionālistu vajā ideja, ka pagātni ne vien var izmainīt, bet tā ir jāizmaina.

Džordžs Orvels (*George Orwell*)

Tas, ko mēs saucam par cinismu, bieži vien ir atklāti pateikta patiesība.

Jezups Laganovskis

Ciniķis ir cilvēks, kurš nebaidās pateikt to, ko citi domā.

Aleksandrs Gordons (*Александр Гордон*)

Polijas nelaime ir tā, ka tās vēsture ir tik melīga, kā nekas cits pasaulē.

Ježi Gedroics (*Jerzy Władysław Giedroyc*)

Atcerēsimies, ka Polija citu tautu vidū drīzāk ir liela pele, nekā mazs zilonis.

Tadeušs Kotarbiņskis (*Tadeusz Marian Kotarbiński*)

Kāda Centrāleiropa? Rietumāzija!

Josifs Brodskis (*Иосиф Александрович Бродский*)

Polijai vienmēr ir bijusi nozīmīga vieta Eiropas vēsturē, ko noteica gan tās atrašanās pašā Eiropas centrā, gan iespaidīgais iedzīvotāju skaits, gan arī aktīvā politika. Daudzi svarīgi notikumi ir risinājušies Polijas teritorijā, poļu tauta ir bijusi un joprojām ir iesaistīta ne tikai Eiropas, bet arī visas pasaules mēroga procesos. Poļu sabiedrisko kustību, Polijas valsts politikas iedarbība bija un ir jūtama tālu aiz tās robežām, bet īpaši tajās valstīs, kuras atrodas tai kaimiņos, tai skaitā arī Latvijā.

Poļi (pašnosaukums *Polacy*) ir skaitliski lielākā rietumslāvu tauta. Pēc dažādiem vērtējumiem pasaulē dzīvo no 44 līdz 60 miljonu poļu, no tiem Polijas Republikā – 38 miljoni. Nosaukums radies no rietumslāvu cilts (maztautas) poļānu (*polanie*) vārda, kas jau no VIII gadsimta dzīvoja Vartas (poļu *Warta*) upes baseinā rajonā ap mūsdienu Poznaņu (poļu *Poznań*, vācu *Posen*). Vārda *polanie* tulkojums ir vienkārši „lauku (tīrumu) iedzīvotāji” (*pole* – lauks, tīrums). Tieši poļānu vidū konsolidējās poļu tautas kodols, šeit IX gadsimtā radās pirmā Polijas valsts Pjastu (*Piastowie*) dinastijas (10.–14.gs.) vadībā, un šeit atradās pirmās Polijas galvaspilsētas – Gņezno (*Gnieszno*), Poznaņa (*Poznań*). Konsolidējot ap sevi citas rietumslāvu ciltis Vislas baseinā, pamazām veidojās kopīga poļu identitāte.

16. gadsimta vidū poļi kopā ar lietuviešiem un slāvu ciltīm – mūsdienu ukraiņu un baltkrievu priekštečiem – radīja Polijas-Lietuvas apvienotu valsti jeb Abu Tautu Republiku (1569–1795). To parasti sauca par Žečpospolitu (poļu *Rzeczpospolita*, no latīņu valodas: *Res publica* – republika. Pilns nosaukums: poļu: *Rzeczpospolita Obojga Narodów*, lietuv. — *Žečpospolita/Abiejų Tautų Respublika*, baltkr. — *Рэч Паспалітая Абодвух Народаў*). Tā bija muižnieku republika ar vēlētu monarhu priekšgalā, kur poļi bija valdošā tautība.

Mūsdienu poļu historiogrāfijā poļu valstiskuma dažādiem modeļiem pieņemts dot kārtas numurus: 1569.–1795. gadu periods tiek saukts par I Žečpospolitu, no 1918. līdz 1939. gadam – par II Žečpospolitu, no 1989. gada – par III Žečpospolitu. Polijas Tautas Republikas pastāvēšanas periodu (1944–1989) šajā numerācijā neievēro vai arī lieto terminu *Rzeczpospolita Ludowa* (Tautas republika), lai uzsvērtu tās atšķirību no citām poļu republikām.

Sāka veidoties **poļu nācija**. Taču tās izveide noslēdzās XVIII gadsimta otrajā pusē un XIX gadsimtā jau smagākos apstākļos, kad poļi cīnījās par atbrīvošanos no nacionālās atkarības.

Pakļautais Polijas stāvoklis attiecībās ar citām valstīm iezīmējās jau XVIII gadsimta sākumā. Tā otrajā pusē Žečpospolita ekonomiskā un politiskā iekšējā vājuma, šlahtas (muižniecības) ķīviņu, etnisko nesaskaņu rezultātā tika trīs reizes kaimiņvalstu sadalīta un beidza pastāvēt. XIX gadsimtā tikai atsevišķos periodos Polijā pastāvēja valstiski veidojumi ar dažādu autonomijas pakāpi (Varšavas hercogiste 1807–1814, Polijas karaliste 1815–1830, Krakovas Republika 1815–1846, autonomā Galīcija pēc 1867. gada). Šo veidojumu esamība ļāva kaut nelielā mērā saglabāt poļu valstiskuma pārmantojamu, tomēr neapmierināja radikālāk noskaņotos poļu patriotus. Viņi nepārtraukti cīnījās par savu neatkarību, vairākkārt sacēlās pret lielvalstu kundzību, taču tas tikai pasliktināja zemes stāvokli. Atbrīvošanās kustība izplatījās visās poļu zemēs, piepildīja augošo nacionālo pašapziņu ar cīņas apofeozi, bruņotas pretošanās, kritušo un nomocīto nacionālo varoņu kultu. Valsts ar 800 gadu vēsturi sadale ienesa arī pastāvīgu nemiera elementu pārējo Eiropas valstu attiecībās.

Īpaši bagāta sarežģītumiem bija Polijas vēsture XX gadsimtā. Polijas valstiskuma atjaunošana (1918) un Versaļas miers (1919) nekļuva par galīgu Polijas jautājuma risinājumu. Jaltas vienošanās (1945) atkal pakļāva Poliju lielvalstu diktātam. Polija ilgstoši atradās t.s. „sociālistiskā” bloka sastāvā, faktiskā atkarībā no PSRS. Tikai 1989.gadā poļu tauta atkal atguva neatkarību.

Kā raksta Polijas vēsturi daudz pētījušais britu profesors N. Deiviss: „Polijas nacionālajai kustībai bija visnenākā vēsture, visstiprākais mandāts, vislielākā apņēmība, vissliktākā reputācija un vismazākie panākumi”. Ir saprotams, ka atzīmētās pretrunas ir skaidrojamas gan ar objektīviem, gan subjektīviem, gan starptautiskiem, gan pašu poļu darbības radītiem faktoriem. Bagātās, bet sarežģītās vēstures dažāda uztvere pašu poļu vidū arī pati par sevi ir radījusi problēmas.

Ungāru vēsturnieks I. Bibo ir atzīmējis īpašu Austrumeiropas tautu kolektīvu psiholoģijas iezīmi – sevišķu jūtīgumu, pat bailes no pastāvošām vai tikai šķietamām nacionālās kopības bojā ejas briesmām. Šīm tautām šīs bailes bija saistītas sākotnēji ar turku, tad vācu, dažkārt arī poļu ekspansiju, pēc tam krievu iespiešanos reģionā. Pēdējā gadsimtā šīs bailes galvenokārt saistījās ar Vāciju, Krieviju un PSRS. Lielajām tautām šīs bailes ir mazsaprotamas. Piemēram, krievu tauta ilgstoši ir bijusi apspiesta, bet parasti apspieda viņu savas valsts vara, kuru viņi neuztvēra kā etniski svešu, ja arī imperatoru dzīslās tecēja faktiski vācu asinis. Tāpēc daudzi krievi pagātnē un bieži arī mūsdienās nevar pilnībā saprast tās tautas, kuras baidās galvenokārt no etniski svešiem apspiedējiem, pat ja šo apspiedēju varā dzīvot bija labāk nekā savu valdītāju kundzībā. Tā, nevar strikti apgalvot, ka vairākam poļu Prūsijas/Vācijas un Austrijas/Austroungārijas kundzībā dzīvot bija sliktāk nekā savu poļu „panu” – savas šlahtas varā līdz Žečpospolitas dalīšanai. Taču liela poļu daļa tās pašas šlahtas vadībā XIX gadsimtā cīnījās pret nacionālo apspiestību, sava valstiskuma atjaunošanu ne tikai pret „aziātisko” Krievijas impēriju, bet arī „europeiskajām” Prūsiju/Vāciju un Austriju/Austroungāriju.

Polijas attiecības ar kaimiņvalstīm un to tautām vienmēr ir bijušas neviennozīmīgas. Vissarežģītākās attiecības Polijai gandrīz vienmēr veidojās ar kaimiņos esošajām Vāciju un Krieviju.

Vispirms par **Polijas attiecībām ar Vāciju** (*Niemcy*). Vācieši ilgstoši ir bijuši vieni no tuvākajiem un arī bīstamākajiem poļu kaimiņiem. Poļi „vācieti” (*niemiec*) gadu simteņiem uztvēra kā ienaidnieku.

1217.gadā pāvests Honorijs III pasludināja krusta karu pret prūšu pagāniem, ar kuriem karoja Mazovijas (poļu *Mazowsze*, *Mazowiecka ziemia*, vācu *Masowien*) hercogs Konrāds. 1225.gadā hercogs lūdza palīdzību Teitoņu (Vācu) ordenim (latīņu *Ordo fratrum domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum*, *Ordo Teutonicus*, vācu *Orden der Brüder vom Deutschen Haus St. Mariens in Jerusalem*, saīsināti: *Deutscher Orden*, *Deutscher Ritterorden* – katoļu reliģiskais bruņinieku ordenis,

dibināts XII gadsimtā Palestīnā). Teitoņi ieradās Polijā 1232.gadā, apmetās Vislas labajā krastā, sāka sagrābt prūšu zemes, pašus tos piespiežot pieņemt kristietību. Iekarotajās zemēs ieradās vācu kolonisti. Ordenis uzurpēja tiesības kristīt pagānus austrumos, noliedzot tādas pat tiesības poļiem. Galvenais ordeņa pretinieks bija Lietuvas lielkņaziste (lietuviešu *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*, poļu *Wielkie Księstwo Litewskie*, krievu *Великое княжество Литовское, Русское, Жемойтске и иных*; XIII gs.–1796.). Lai atvairītu teitoņu triecienus, lielkņaziste 1385.gadā Krēvas pilī (baltkrievu *Крэўскі замак*, poļu *Zamek w Krewie*, lietuviešu *Krėvos pilis*, mūsdienu Baltkrievijas teritorijā) noslēdza Polijas un Lietuvas personālo ūniju, kad abām valstīm bija viens valdnieks no Jagelloņu (lietuv.: *Jogailaičiai*, poļu: *Jagiellonowie*, baltkr.: *Ягеллоны*) dinastijas. Tas mainīja spēku samēru par sliktu teitoņiem. Taču arī pēc Vācu ordeņa novājināšanās, Reformācijas un ordeņa zemju sekularizācijas vācu un poļu valstu attiecības neuzlabojās.

Gan vācieši, gan poļi kopš viduslaikiem netaupīja negatīvās emocijas pret kaimiņiem.

Jau Prūsijas karalis Fridrihs II, apkopojot poļiem naidīgos uzskatus, izteicās, ka sabiedrība, „kuras uzvārdi beidzas ar –ki”, ir „visās nozīmēs nicināma nācija“ (*Die ganze „Gesellschaft mit dem Namen auf – ki” ist „eine in jeder Hinsicht verächtliche Nation”*.) Prūsijas vēsturnieki poļus un citus slāvus apzīmēja par „barbarisma apustuļiem” („*Apostel der Barbareī*”). Oficiālais Prūsijas valsts historiogrāfs L. Ranke uzskatīja, ka romāņu-ģermāņu tautām vienmēr ir bijusi noteicošā loma Eiropas vēsturē, bet kas attiecās uz slāviem, to loma bija aizstāvēt „Eiropas civilizāciju” no klejotāju uzbrukumiem. Šis zinātnieks uz slāviem, tai skaitā poļiem, raudzījās no augšas, uzsverot viņu kulturālo atpalicību un Vācijas civilizējošo lomu to vidū. Arī viņa pēctecis amatā H. Treičke ģermāņu virzību slāvu zemēs nosauca par „kultūras tautu cīņu pret barbariem”. Vācu vēstures grāmatās Polijas vēsture tika reducēta uz anarhijas, iekšējo krīžu un cīņas pret kaimiņiem attēlojumu. Pozitīvie procesi, sasniegumi saimnieciskajā un kultūras jomā nebija pienācīgi novērtēti. (Arī mūsdienās vācu vēsturiskajā literatūrā var atrast šo stereotipu atliekas.) Polijas vēstures materiālam Vācijas valdošo slāņu acīs bija jākalpo vācu imperiālisma ekspansionistisko centienu pamatojumam.

Savukārt poļu vēsturnieki jau no XIX gadsimta oponenta prūsiskajai historiogrāfijai. Šajā pretstāvē piedalījās arī poļu literatūra un māksla, negatīvās krāsās attēlojot vācu pagātni. Viedokļu pretrunīgumu labi ilustrē divi mīti par kauju pie Grīnvaldes – Tannenbergas (poļu *Bitwa pod Grunwaldem*, vācu *Schlacht bei Tannenberg*, 1410).

Pēc poļu mīta Teitoņu ordenis falsificēja Romas pāvesta bullu, pēc tam veica karagājienus pret prūšiem, Lietuvu un Poliju, 1308.gadā ar viltu sagrāba Gdaņsku un Piejūras apgabalu, mēģināja pakļaut Lietuvu, kuru izglāba 1385.gada personālā ūnija ar Poliju. Kauja pie Grīnvaldes bija mūžīgo Polijas cīņu pret Vāciju kvintesence. Pēc uzvaras Grīnvaldes kaujā Polijā valdījušās Jagelloņu dinastijas kļūda bija atļauja no krustnešu vasaļvalsts radīt mantojamu hercogisti, kura izveidojās par Prūsiju un vēlāk piedalījās Žečpospolitas dalīšanās. Arī Krievijas impērijā ietilpinātajā Polijā 1910. gadā tika plaši atzīmēta Grīnvaldes kaujas jubileja.

Berlīnes ieņemšana 1945.gadā bija otra Grīnvalde, Austrumprūsijas pievienošana Polijai uz visiem laikiem pielika punktu teitoņu agresijai. Pēc 1945.gada Polijas jauniegūtajās rietumu zemēs laikam nebija pilsētas, kurā nebūtu savas Grīnvaldes ielas. Kaut oficiālā Polijas Tautas Republikas propaganda veidoja divus vāciešu tēlus: Poliju apdraudošus, atklāti agresīvus VFR pilsoņus, un sabiedrotos no VDR, jāsaka gan, ka katoliskie poļu iedzīvotāji juta maz simpātiju pret pēdējiem, kurus parasti identificēja kā prūšus.

Arī jau mūsdienās populāro poļu politiķu brāļu Ļeha un Jaroslava Kačinsku pirmsvēlēšanu kampaņa 2005.gadā tika uzsākta uz J. Matejko gleznas „Grīnvaldes kauja” fona.

Pilnīgi pretējs ir vācu mīts. Teitoņu ordenis neauglīgajās Eiropas ziemeļaustrumu zemēs, pārvarot pagānu pretestību, ar krustu un zobenu iedibināja kristietību, piesaistīja sava laikmeta modernās tehnoloģijas, nodibināja 96 pilsētas, uzcēla 90 cietokšņus, radīja sava laikmeta paraugvalsti, kuras mantinieces bija Prūsija un Vācijas impērija. (Vēl nacistiskajā t.s. Trešajā reihā darbojās Teitoņu ordeņa kults.) Nedienas sākās tad, kad Polija, jūtot skaudību pret teitoņu valsts panākumiem, noniecināja kristīgo solidaritāti, vienojās ar pagāniem. 1410.gadā tā sāka karu pret ordeni un diemžēl kaujā pie Tannenbergas, galvenokārt pateicoties lietuviešu spēkiem, sakāva to. Taču vēsturiskais taisnīgums uzvarēja – XVII gadsimtā Prūsijas karaļiem izdevās nomest poļu kundzību, 18.gadsimtā – atgūt agrāk zaudētās teritorijas, atbrīvojot tās no poliskās nekārtības.

Vācijā no XVIII gadsimta eksistēja termins „*polnische Wirtschaft*” – poļu saimniecība, kas, vācu acīm raugoties, nozīmēja pilnīgu nesaimnieciskumu. (Tiesa, pēc 1934.gadā parakstītās Vācijas un Polijas deklarācijas par spēka nepielietošanu 1936.gadā iznākušajā V. Noltinga grāmatā bija norādīts, ka tajā laikā minētais termins esot jānodod „grabažu noliktavā”, taču vēl ilgi daudzi vācieši poļu ekonomiskos sasniegumus augstu nevērtēja.) XIX gadsimtā Vācija Prūsijas vadībā kļuva par valstiskuma, ekonomikas un kara mākslas augstāko sasniegumu. 19.gadsimtā otrajā pusē, kad poļi visiem spēkiem cīnījās par nacionālo pastāvēšanu, vācieši kā pirmo un galveno „sensen” ienaidnieku uzlūkoja frančus; tikai valsts austrumu teritorijās, kur dzīvoja daudz poļu, vācieši ar lielākām bažām vērās austrumu virzienā.

Pēc Pirmā pasaules kara bezdibenis starp vācu un poļu vēstures ainām vēl padziļinājās. Kā atzīmējis poļu vēsturnieks M. Mročko, poļu priekšstatiem par „vācu virzību uz austrumiem” („*Deutschen Drang nach Osten*”) blakus pastāvēja vācu viedoklis par „slāvu pieplūdumu” („*Andrang des Slawentums*”) rietumos. Vācu vēstures zinātne Polijas vēsturi un politiku tēloja kā „spiedienu uz Rietumiem” („*Drang nach Westen*”) un kā „poļu briesmas” („*polnische Gefahr*”). Ievērojamais vācu vēsturnieks J. Hallers 1923.gadā iznākušajā kapitāldarbā „Vācu vēstures laikmeti” („*Epochen der deutschen Geschichte*”) rakstīja: „Poļus mūs ar pilnām tiesībām uzskatām par vācu mūžseniem ienaidniekiem Austrumos”. („*Polen denken wir uns mit Recht als den Erbfeind der Deutschen im Osten*”).

Arī mūsdienās, kad bundesvēra augstākie virsnieki noliek ziedus Vesterplatē (*Westerplatte* — pussala Baltijas jūrā, kur Otrā pasaules kara sākumā poļi varonīgi pretojās nacistiskajiem iebrucējiem), vāciešu vidū vēl nav izveidojies pamatots un daudz-maz vienots priekšstats par kaimiņtautas vēsturi. Vācu publicistikā arī XX gadsimta 80. gados varēja lasīt dusmu pilnus vārdus par „nepateicīgajiem” poļiem, kuri gan saņēma no VFR materiālu palīdzību streikotājiem – protestētājiem pret „sociālistisko” pārvaldi Polijā, bet tik un tā neatzina pēckara vācu iedzīvotāju deportāciju netaisnīgumu, vietā un „nevietā” atgādināja vācu iebrucēju nodarījumus Polijas teritorijā utt. Kāda pirms Otrā pasaules kara Polijā dzīvojusi un no turienes izraidīta vāciete E. Losere 1981.gadā rakstīja: „Kopš kristīšanas [poļu] tauta tika pakļauta stingrai klerīku uzraudzībai, kura traucēja personības attīstībai. Viņi nespēj izrauties no šiem spaidiem. Viņi tika tā apspiesti, ka uzkrāto agresiju arvien atkal un atkal izlādē bezprecedenta naidā pret brīvākajiem un bagātākajiem vāciešiem. [...] Baznīca triumfē Polijā. Un katoļu baznīca no pašiem sākumiem bija Vācijas valsts niknākais ienaidnieks. Poļi tika un tiks izmantoti kā svira lai nolaistu vācu un Vācijas tautsaimniecības asinis”. Arī XXI gadsimta sākumā publicistikā var atrast līdzīgus „zinātniskus” spriedumus par citām tautām.

Kā Hamburgā izdotajā vācu-poļu žurnālā „*Dialog*” („*Dialogs*”) rakstījis poļu žurnālists Ā. Kržeminskis, vāciešiem attieksme pret Poliju un poļiem arī XXI gadsimtā ir atmiņas politikas (*Gedächtnispolitik*) pārbaudes līdzeklis. Polija taču bija pirmā valsts, kura ar ieročiem cīnījās pret nacistiskās Vācijas agresiju, no pirmās dienas bija antihitleriskās koalīcijas locekle, cieta kara laikā

milzīgus cilvēku un materiālos zaudējumus, un, kaut arī ne no uzvarētājām lielvalstīm, ne arī Vācijas puses netika atzīta par ar tām vienlīdzīgu, tomēr kļuva par Vācijai tik sāpīgi zaudēto teritoriju ieguvēju. Taču vāciešiem atmiņās par Otro pasaules karu Polijā ir perifēriāla vieta. Kā norādījis ievērojamais vācu vēsturnieks H.U. Vēlers, Vācijas abiturienti un studenti ir zināšanas par Otrā pasaules kara laikā nogalinātajiem sešiem miljoniem ebreju, taču kad viņiem saka, ka tai pat karā dzīvību zaudēja gandrīz katrs piektais polis [precīzāk gan būtu teikt – Polijas pavalstnieks – V.Š.], un jau kara sākumā no vācu okupētajiem apgabaliem tika padzīti 800 000 iedzīvotāju, nākas sastapties ar nezināšanu un izbrīnu. Sociologs un vēsturnieks Rietumu institūta direktors Poznaņā A. Saksons raksta, ka vēl daudz ūdens ir jāaizplūst robežupē Oderā līdz vācieši mainīs savus uzskatus par poļiem. XX gadsimta beigās veiktā socioloģiskā aptauja rādīja, ka 50 % vāciešu nav priekšstata par Poliju vai arī viņiem tā neinteresē. 2000. gadā Polija viņu acīs bija pēdējā vietā no 26 pievilcīgākajām Eiropas valstīm.

[Pamatīgāks materiāls par Polijas vēstures izpēti vācu zinātniskajā literatūrā atrodams G. Rodes rakstā „*Der Geschichte Polens in der deutschen Geschichtsschreibung*” („Polijas vēsture vācu vēstures literatūrā”) krājumā „*Nationalgeschichte als Problem der deutschen und polnischen Geschichtsschreibung*”. Braunschweig, 1983.) Par Polijai veltītās vācu historiogrāfijas vērtējumu no pašu poļu viedokļa var izlasīt H. Olševska rakstā „*Die deutsche Historiographie über Polen aus polnischen Sicht*” („Vācu historiogrāfija par Poliju no pašu poļu viedokļa”) rakstu krājumā *Dittmar Dahlmann (Hg) „Hundert Jahre Osteuropäische Geschichte. Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft“*. Stuttgart, 2005].

Negatīvi domāja arī poļi par vāciešiem. Ne velti 1939.gada 1.septembrī Polijas prezidenta I. Moscicka runā izskanēja vārdi: „mūsu senais ienaidnieks ir uzsācis karadarbību pret Polijas valsti”. Poļi labi atceras, ka Varšava, faktiskā Polijas galvaspilsēta kopš 1596.gada, pēdējos divarpus gadsimtos trīsreiz (1795., 1915., 1939.gg.) krita vācu militāristu rokās. Aušvicas (*Auschwitz*) jeb Osvencimas, kā arī daudzas citas nacistu ierīkotās koncentrācijas nometnes atradās Polijā un arī šodien atgādina saviem apmeklētājiem par vācu iebrucēju noziegumiem kopš krustnešu laikiem līdz pat Otrajam pasaules karam, kad vārds „vāciešu” kļuva par sinonīmu vārdam „noziedzīgs”.

Protams, vēsturē atrodami daudzi fakti arī par poļu un vāciešu sadarbību. Patiesība ir tā, ka naidīguma izvirdumiem starp vāciešiem un poļiem un, vēl lielākā mērā, starp viņu politiķiem, var nostādīt pretī periodus, kad abas tautas prata sadzīvot draudzīgi. Piemēram, Boļeslavs Drosmīgais sniedza militāru palīdzību Svētās Romas impērijas ķeizaram Ottonam III, pats tika kronēts pateicoties tā atbalstam. Abi personīgi tikās t.s. Gņezno (poļu *Gniezno*, vācu *Gnesen*) kongresā (1000), kur tika radīta patstāvīga Gņezno arhibīskapija, kas Polijai garantēja baznīcas neatkarību no vācu baznīcas. Mūsdienās pārsvaru gūst uzskats, ka pretēji abām augstāk izklāstītajām leģendām par Grīnvaldes kauju XV gadsimtā sadursme starp Poliju un krustnešiem nebija konflikts starp nācijām vai pat civilizācijām, bet gan starp valstīm. Pie tam abi konkurējošie bloki: gan Polija un Lietuva, gan Teitoņu ordenis, kuru atbalstīja arī Svētā Romas impērija un Čehijas karaliste, pārstāvēja daudzus etnosus.

Vācu un poļu kultūras ir savstarpēji bagātinājušas viena otru. Lielākoties vācu (un ebreju) amatnieku apdzīvotās Polijas pilsētas pārņēma vācu pilsētu Lībekas, Magdeburgas, Nirnbergas vai Halles tiesības. Neviena valoda, izņemot radniecīgo krievu valodu, nav tik stipri ietekmējusi poļu valodu kā vācu valoda. Vācu „*Rathaus*” (rātsnams) poliski ir „*ratusz*”, „*Bürgermeister*” (birģermeistars) — „*burmistrz*” un „*Pflug*” (arkls) — „*plug*”. Poļu valodnieks G. Korbutis ir atzinis, ka no 100 poļu sarunu valodas vārdiem 16–17 ir vācu izcelsmes. Savukārt vācu valodā tādi vārdi kā „*Dolmetscher*” (tulks), „*Droschke*” (važoņa rati), „*Gurke*” (gurķis), „*Peitsche*” (pātaga), „*Quark*” (biezpiens), „*Zobel*” (sabulis) u.c. ir pārņemti no senās poļu valodas. Polijas nacionālās himnas mūzikas autora ģenerāļa J. Dombrovska māte bija vāciete.

Himnas teksta autors ģenerālis J. Vibickis cienīja vācu kultūru un izaudzināja savus dēlus Drēzdenē vācu klasikas garā. Tādu piemēru uzskaitījumu varētu turpināt.

Taču, kaut arī šodien „mūžsenā ienaidnieka” tēls abās pusēs ir krietni pabālējies, daži tam raksturīgi priekšstati ir vēl dzīvi. Poļiem ir paruna: „*Póki swiat swiatem, Polak Niemcowi nie bedzie bratem*”. („Tik ilgi, kamēr pasaule pastāvēs, polis nekad nebūs vācietim brālis.”) Īpaši negatīvas emocijas poļos izraisa jēdziens „*Prusy*” (prūši). Līdz mūsdienām Varšavā nav Berlīnes vai Prūšu ielas. Toties ir Sakšu pils, Sakšu parks, Sakšu ass (ceļš), Leipcigas iela un Drēzdenes iela. Poļu–sakšu tradicionālās attiecības ir dzīvas vēl šodien. Vārdam „saksis”, atšķirībā no jēdziena „prūsis” poļu ausīs ir pozitīva nozīme. Tomēr, domājot par Vāciju, poļi vispirms atceras Prūsiju un tās iekarojumus Polijā.

Kā atzīmējis populārais poļu publicists A. Kržeminskis, ciktāl paši poļi skata savas vēstures tumšās lappuses un kritizē daudzus nacionālos mītus, tiktāl viss ir kārtībā, īpašu saasinājumu parasti nav. Taču, ja kritikai pievienojas kāds vācietis, pieminot, piemēram, poļu represijas pret vācu gūstekņiem un nosoda vācu deportācijas no pēckara Polijas, poļu puse nonāk līdz pat publiskiem skandāliem.

Ilgstoša saskarsme poļiem ir bijusi arī ar krieviem (*rosjanie*) un **Krieviju** (*Rosja*). Taču divas kaimiņos dzīvojošas lielas radniecīgas tautas vēstures gaita saistīja ar dažādām kristīgās ticības konfesijām, dažādiem kultūras virzieniem, kas saasināja to attīstības nevienmērību. Un tāpat kā daudzos citos gadījumos, kad starp radniecīgām tautām (Izraēlas un arābu valstu iedzīvotājiem, serbiem un horvātiem u.c.), arī starp poļiem un krieviem ilgstoši pastāv it kā nepārvaramas pretrunas. Neatkarīgās Polijas valsts vēsturē grūti atrast periodus, kad tā būtu ilgstoši sadarbojusies ar Krieviju.

Polijas un Krievijas kopīgā vēsture neļauj ne vienu no tām nosaukt tikai par upuri, ne otru tikai par agresoru. Nebūt ne vienmēr poļi ir bijuši austrumu kaimiņa agresijas objekts, kā tas šķiet daudziem Polijas iedzīvotājiem, bieži viņi paši ir tam uzbrukuši. Ne reizi vien vēstures gaitā Polija ir savā labā izmantojusi Krievijai grūtas situācijas.

No XI līdz XVII gadsimtam poļi daudzkārt iebruka Krievzemes robežās, sagrāba milzīgas teritorijas un gadsimtiem ilgi ekspluatēja tās, tai laikā kad krievu karaspēks šai laikā ne reizi nenonāca pašas Polijas teritorijā.

Tā Kijēvas Krievzemes laikos poļu karalis Boļeslavs Drosmīgais pēc sava znata bijušā Kijēvas kņaza Svjatopolka, kurš bija zaudējis cīņu savam brālim Jaroslavam Gudrajam, aicinājuma devās uz Volīniju, sakāva Jaroslava Gudrā karadraudzi, 1018.gadā ieņēma Kijevu, bet tā vietā lai atdotu to valdīšanā savas meitas vīram Svjatopolkam, pats sāka tajā valdīt. Taču pilsētnieki, sašutuši par poļu karadraudzes patvaļībām, sacēlās un Boļeslavs bija spiests atstāt pilsētu. Iejaukties Kijēvas Krievzemes lietās mēģināja arī Boļeslavs II Drošais, taču pēc sadursmēm ar vietējiem iedzīvotājiem bija spiests savu karadraudzi izvest.

Jau dziļāku poļu un krievu pretrunu rašanās saistāma ar Maskavas Krievzemes jeb Maskavijas ģenēzi. Vēl XIII–XIV gadsimtā Lietuvas valsts atkaroja Zelta Ordai (mongoļu *Altan Ord*, tatāru *Altın Urda*, mongoļu–tatāru valsts XIII–XV gs.) lielu daļu no senkrievu zemēm. Tieši Lietuvas valsts toreiz pretendēja uz šo zemju vienotājas lomu, taču pēc jau minētās 1385. gadā noslēgtās Krēvas ūnijas arī Lietuvā izplatījās katoļu ticība, sākās senkrievu zemju polonizācija. Tāpēc Lietuva senkrievu acīs pakāpeniski zaudēja „savas” valsts tēlu, atbalsta lomu cīņā pret svešzemju jūgu; par tādu kļuva Maskavija, kura palika uzticīga pareizticībai.

1480.gadā Lietuvas lielkņazs un Polijas karalis Kazimirs IV mēģināja ieņemt Novgorodu un Pleskavu. Protams, arī krievu kņazi veica karagājienus pret poļiem, taču tiem faktiski bija savu zemju aizsardzības un arī atriebības raksturs.

Turpmāk no 1558. gada (Livonijas kara sākums) līdz 1939. gadam (oficiālais Otrā pasaules kara sākums) Polija ar Krieviju karoja 13 reizes, pie tam poļi 2 karus uzvarēja un 11 zaudēja.

Pēc 1569. gadā noslēgtās Ļubļinas ūnijas (poļu *Unia Lubelska*, lietuviešu *Liublino unija*, baltkrievu *Люблінская унія* — līgums par Polijas karalistes un Lietuvas lielkņazistes apvienošanos konfederatīvā valstī – Žečpospolitā ar vēlētu karali) sākās gadsimtiem ilgušī tās un Maskavas valsts sāncensība par austrumslāvu zemju apvienošanu un pakļaušanu.

Var teikt, ka ap 200 gadus XVI –XVII gadsimtā Maskavija izjuta Žečpospolitas spiedienu. Žečpospolita uzskatīja sevi par galveno katoļu ticības izplatītāju austrumos, turpretī Maskavas valsts cīnījās ne tikai par „krievu zemju” vienību, bet arī „visu pareizticīgo” kristiešu interesēm. Maskavija un Polija saskatīja viena otrā antagonistu slāvu zemēs. Polijai kaimiņos Krievijā pastāvēja Maskavas kā „trešās Romas” koncepcija, vadoties no XV gadsimtā izskanējušās tēzes, ka „Divas Romas [Roma un Bizantija] ir kritušas, trešā [Maskava] stāv, bet ceturtās nekad nebūs” (*«Два Рима пали, третий стоит, а четвертому не бывает»*). XVI gadsimtā Polijas-Lietuvas valsts robeža atradās netālu no Možaiskas. No Livonijas kara (1558–1583) laikiem, kad Maskavija un Žečpospolita cīnījās par ietekmi Baltijā un Stefans Batorijs neveiksmīgi mēģināja ieņemt Pleskavu, abu valstu savstarpējās cīņas gan apdzisa, gan uzliesmoja ar jaunu spar.

Tās saasinājās it īpaši pēc Polijas iejaukšanās Krievijas lietās t. s. „Juku laikos” XVII gadsimta sākumā, kad poļu karaspēks okupēja Maskavu: 1604. gadā kopā ar Viltusdmitriju (*Лжедимитрий*, ?—1606) un 1610.–1612. gadā „cara” Vladislava laikā. XVII gadsimtā poļi un lietuvieši tik bieži un ilgi necīnījās ne ar vienu citu ienaidnieku kā ar Maskavas valsti. XVII gadsimta sākumā Polijā bija populāra atsaukšanās uz spāņu konkiskadoru veiktajiem iekarojumiem Amerikā. Tika spriests: spāņu taču bija ļoti nedaudz salīdzinājumā ar indiāņiem, bet viņi tos uzvarēja. Poļu ir daudz, vai nu viņi netiks galā ar „moskaļiem” [nicīgs krievu nosaukums, lietots poļu, ukraiņu u.c. vidū. – V.Š.] ? Nabadzīgā poļu šlahta cerībā uz bagātīgu laupījumu devās palīgā Viltusdmitrijam uz Maskavu. Vairākkārt Polija ir bijusi tuvu savam mērķim nostiprināt robežu ar Krieviju pa Dņepras upi.

Nobeļa prēmijas laureāts krievu rakstnieks A. Solžeņicins, izklāstot abu valstu savstarpējos pāridarījumus, sāka ar Krievijas puses nodarījumiem Polijai, taču pēc tam rakstīja arī par to, ka „iepriekšējos gadsimtos plaukstošā, stiprā, pašpārliecinātā Polija ne īsāku laiku un ne vājāk iekaroja un apspieda mūs [krievus- V.Š.]”. Īpaši viņš izcēla „juku laikus” Krievijā XVII gadsimta sākumā, kad „poļu teju neatņēma mums nacionālo neatkarību, šo briesmu dziļums bija ne mazāks kā tatāru iebrukumam, jo poļi apdraudēja arī pareizticību. Pie sevis viņi to sistemātiski apspieda, dzina ūnijā [domāta 1596. gadā noslēgtā Brestas ūnija –V.Š.] [...] Mūsu juku laikos Polijas ekspansiju poļu sabiedrība uztvēra kā normālu un pat pareizu politiku. Paši sevi poļi iedomājās kā Dieva izredzētu tautu, kristietības bastionu, ar uzdevumu izplatīt īstenu kristietību puspāgāniskajos pareizticīgajos, mežonīgajā Maskavijā, būt par universitāšu renesanses kultūras izplatītājiem”.

Ievērojamais krievu vēsturnieks V. Kļučevskis apgalvoja, ka polis un tatārs bija īstena krievu cilvēka pastāvīgi ienaidnieki arī XVIII gadsimtā. Pēc vēsturnieka un publicista V. Fiļeviča vārdiem viduslaikos „krievi sātanu iedomājās poļa izskatā” (*«русские беса представляли в виде ляха»*). Taču katru reizi poļu ekspansijai sekoja prettrieciens.

Pēc Romanovu (*Романовы*) dinastijas nodibināšanas (vēlāk Holšteinas-Gotorpas-Romanovu dinastija – *Гольштейн-Готторп-Романовская династия*), kura valdīja Krievijas caristē, pēc tam Krievijas impērijā laikā no 1613. gada līdz 1917. gadam, tā pakāpeniski atkaroja austrumslāvu zemes.

Dažkārt Polija un Krievija gan bija arī sabiedrotās, piemēram, XVII gadsimta beigās pret kopējo ienaidnieku – Turciju, Ziemeļu karā (1700–1721) pret Zviedriju. Taču tad atkal priekšplānā izvirzījās

nesaskaņas. Pateicoties cara, vēlāk imperatora Pētera I īstenotajai modernizācijai, Krievija izvirzījās priekšā kaimiņvalstij. XVIII – XX gadsimtā jau tā diktēja poļiem politiskās spēles noteikumus. Krievijas robežas rietumos atvirzījās aiz Vislas. XVIII gadsimtā Žečpospolita zaudēja savu valstiskumu. Taču poļu šlahta nevarēja samierināties ne ar savas neatkarības, ne ar citu tautu apdzīvoto, bet līdz tam Žečpospolitas varā esošo teritoriju zaudējumu, meklēja pret Krieviju sabiedrotos Centrālajā un Rietumu Eiropā. 1812.gadā poļi, karojot nu jau Napoleona I (*Napoléon I Bonaparte*, 1769–1821) karaspēka sastāvā, atkal nonāca Maskavā.

Divreiz XIX gadsimtā uzliesmoja varenas poļu sacelšanās pret Krievijas varu. Kaut poļi cīnījās par savu neatkarību pret visām to sadalījušajām valstīm, taču galvenais ienaidnieks bija Krievija, kura bija ieguvusi centrālos Polijas apgabalus. Iekšējās pretrunas gan Krievijā, gan Polijā neļāva tām miermīlīgi izšķirties pēc Pirmā pasaules kara un Oktobra apvērsuma Krievijā. Daudz sarkanarmiešu zaudēja dzīvību 1920. gadā pie Varšavas. Poļi kā vienu no svarīgākajiem notikumiem Otrā pasaules kara gados atceras 1939.gada 17.septembrī notikušo Sarkanās armijas invāziju Polijas teritorijā, pēc kara ar izteiktu neapmierinātību pārcieta PSRS valdošā staļiniskā režīma ietekmes izplatību uz Poliju. Tā tūkstošgadīgajā līdzāspastāvēšanas laikā divu slāvu tautu attiecībās uzkrājās ne mazums notikumu, kurus katra puse traktēja citādi. Uz vēsturisko notikumu subjektīvas uztveres pamata formējās vispār nacionāli mīti. Krievijā – mīts par naidīgajiem poļiem-katoļiem, kuri jebkurā situācijā ir gatavi darboties tā, lai ieriebtu „moskaļiem”, Polijā – mīts par vienmēr to apdraudošo, barbarisko un impērisko Krieviju.

No dotā darba, kas veltīts Polijas XIX un XX gadsimta vēsturei, autora viedokļa ļoti būtisks ir jautājums par poļu un krievu tautu attiecībām minētajā laikā. Tieši to samežģījumi ir nesuši poļu tautai daudz ciešanu.

Par šīm attiecībām, par daudzo Polijas un Krievijas konfliktu būtību rakstījuši dažādu tautu vēsturnieki un publicisti. Dažu no viņiem skaidrojumi nevar tikt uzskatīti par zinātniskiem.

Piemēram, baltkrievu publicists A. Tarass, atsaucoties uz nenosauktu zinātnieku ģenētiskajiem pētījumiem, raksta, ka „krievi (no vienas puses), baltkrievi un poļi (no otras puses) ir etniski atšķirīgas tautas, antropoloģiski dažādas rases” un arī „tieši iedzimtas (ģenētiskas) atšķirības izšķiroši veicināja maskaviešu (vēlāk krievu) tradicionālo noraidīšo attieksmi pret Eiropas dzīvesveidu, Eiropas kultūru, katolicismu, uniātismu un protestantismu, viņu naidu pret Lietuvas Lielkņazisti, Kungu Lielo Novgorodu, Livoniju, Polijas Karalisti.” Minētais autors arī apgalvo, ka „tieši poļu un baltkrievu etniskās kopības fakts izskaidro Žečpospolitas izveidi”. Identificējot baltkrievus ar poļiem, A. Tarass savos darbos vēsturiskos notikumus skata no polonopfilām un rusofobām pozīcijām. Tā kā autors nenosauca viņa uzskatus apstiprinošo „ģenētiķu” vārdus, hipotēze šeit netiek komentēta, vienīgi jāsaaka, ka šāds vienkāršots sarežģītu procesu izskaidrojums ir tāls no patiesības.

Daļa vēsturnieku uzskata, ka galvenā bija tīri politiska konkurence par dominanci Austrumeiropā.

Citi aizstāv viedokli, ka visu nesaskaņu pamatā bija nesamierināma cīņa starp kristietības austrumu un rietumu atzariem. Reizē līdzās reliģiskajai konfrontācijai XVII gadsimta notikumos tiek izšķirtas arī etniskam konfliktam raksturīgas pazīmes. Tā, pazīstamais poļu izcelsmes amerikāņu vēsturnieks R. Paips atzīmējis: „Vēsturiskajā perspektīvā poļu–krievu attiecības nekad nav bijušas labas. Starp [...] [šīm] valstīm vienmēr radās sasprindzinājums. [...] Krievija uzskata Poliju par slāvu tradīciju nodevēju, jo [...] [tā] pieņēma katoļu ticību. Savukārt poļi nemīl krievus, jo pārāk daudz ir no viņiem cietuši”.

Nebūt neatbilst patiesībai priekšstats, ka lielas daļas poļu naidīgā izturēšanās pret visu krievisko radās kā sekas trijām Polijas dalīšanām XVIII gadsimtā, poļu sacelšanos apspiešanām XIX gadsimtā, padomiskā „sociālisma” modeļa uzspiešanai, veselai virknei notikumu, kuros cietusī puse bija poļu tauta. Kā parāda poļu vēsturnieces A. Nevjaras 2006.gadā publicēts pētījums (*Niewiara A. Moskwicin—*

Moskal—Rosjanin w dokumentach prywatnych. Łódź, 2006) „moskaļa-aziāta”, „moskaļa-iebrucēja”, „moskaļa-Kristus nodevēja” tēls parādās poļu rakstītajos avotos vēl sen pirms XVIII gadsimta, kad vēl nekāda poļu apspiešana no krievu puses nebija iespējama. Līdz Ļubļinas ūnijai (1569) Polijai nebija robežas ar Krieviju, tā bija Lietuvas lielkņazistei. Pēc ūnijas noslēgšanas ar Krieviju konfliktus risināja jau apvienotā Polijas-Lietuvas valsts (Žečpospolita). Ja līdz tam Polijas galvenie ienaidnieki bija rietumos (Vācija) un dienvidos (Turcija), tad tagad tā iesaistījās karos arī austrumos (pret Krieviju). Tad arī itin dabīgi radās poļu šļahtas naids pret „moskaļiem”. Tas bija ne Polijas apspiešanas no Krievijas puses rezultāts (kaut tā to sekmēja), bet jau senāks poļu šļahtas kolektīvo interešu izpausmes veids.

Līdz „sociālisma” padomju modeļa bankrotam, PSRS sabrukumam, Polijas Tautas republikas pārveidei, historiogrāfijā poļu-padomju attiecības tika skatītas no divām pretējām, savstarpēji izslēdzošām pieejām.

Viena bija pārstāvēta PSRS un PTR vēsturnieku darbos, otra Rietumu pētnieku, poļu emigrantu vidū dzīvojošo vēsturnieku, kā arī to poļu pētnieku monogrāfijās un rakstos, kuri, bieži ar pseidonīmiem, publicējās PTR valdības cenzūrai nepakļautajā vēsturiskajā literatūrā.

Pirmā koncepcija sāka veidoties jau Otrā pasaules kara laikā un bāzējās uz padomju vadības oficiālo pozīciju, kura bija pārstāvēta plaši pieejamos politiskajos un diplomātiskajos dokumentos, padomju līderu runās. Autori, kuri pieturējās šai koncepcijai, PSRS realizēto ārpolitiku, arī pret Poliju, vērtēja kā miermīlīgu, progresīvu, internacionālistisku. Turpretī Polijas Republikas starpkaru un Otrā pasaules kara laikā realizētā politika tika skatīta kā Padomju Savienībai atklāti naidīga, nacistiskās Vācijas agresīvos centienus veicinoša. Vispildīgāk šī tendence atklājās padomju vēsturnieku darbos, veltītos Polijas vēstures apkopojumam, Otrajam pasaules karam, ārpolitikas un diplomātijas vēsturei. Analogisku pozīciju ar nelielām niansēm ieņēma oficiālā Polijas historiogrāfija 1940.gadu beigās – 80.gados.

Otrās koncepcijas piekritēji par pamatu ņēma uzskatus, gluži pretējus augstāk izklāstītajai pieejai. Viņi viennozīmīgi saskatīja padomju ārpolitikā agresīvo, pretpolisko ievirzi, kā starpkaru, tā arī Otrā pasaules kara gados, īpaši uzsvēra represijas pret poļiem, to deportācijas, poļu virsnieku nošaušanu Katiņā u. c. Pirmie tādi pētījumi parādījās jau drīz pēc Otrā pasaules kara. Visaptverošāk šī koncepcija izklāstīta V. Pobog-Maļinovska darbā „Polijas jaunākā politiskā vēsture”. (*Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*”, 1–3, Paryž, Londyn, 1953.–1962.) Jāsaka, ka PSRS vadības nostāja tikai veicināja Rietumos izplatīto uzskatu izplatību arī pašā Polijā. Tā vietā, lai atslepenotu dokumentus, publicētu avotus par Polijas un Krievijas/PSRS attiecību vēsturi, atspēkotu mītus par to, tika vienkārši klusēts. Tas veda pie secinājuma – ja jau PSRS klusē, tad to apsūdzošie notikumu izklāsti ir patiesi, bet varbūt patiesība bija vēl briesmīgāka.

Abas koncepcijas pārstāvošajiem darbiem bija raksturīga klaja tendenciozitāte, tieksme padarīt baltu savu pusi un nomelnot pretējo, plaša sabiedriskā fona iztrūkums, savstarpēja pretējās puses nacionālo interešu ignorēšana.

Vēstures mantojums arī mūsdienās bremzē labu kaimiņattiecību veidošanos starp Poliju un Krieviju. Pēc Otrā pasaules kara Polijas Tautas Republikas (1952–1989) historiogrāfijā nereti tika uzsvērts, ka neraugoties uz to, ka Krievija un Polija vēsturiski ilgus gadsimtus bija ienaidnieki, abu tautu attiecībās pārsvarā esot bijušas simpātijas un sadarbība. Taču šis apgalvojums nespēja aizsegt to, ka vēsturiskās kolīzijas, valstiskās attiecības nevarēja neietekmēt arī tautu, ierindas cilvēku savstarpējās jūtas. Tā, krievu revolucionārs P. Lavrovs 1889. gadā atstāstīja kā gadu pirms Parīzes komūnas (1871) „man nācās piedzīvot, ka poļu mākslas profesors atstāja telpu, dzirdot, ka Dombrovskis griežas pie manis krievu valodā.” Līdzīgi arī XX gadsimta 90.gados šī darba autoram personīgi nācās piedzīvot, kā pret citām zemēm un tautām, arī Latvijai un latviešiem, draudzīgi noskaņots inteliģents pavekāks polis, kurš prata

gan krievu, gan vācu valodu, tomēr nevēlējās tajās sarunāties, ar to demonstrējot savu attieksmi pret bijušajiem „okupantiem”.

Tautu savstarpējās attiecības sevišķi traucējoši ietekmēja gan tā saucamā „sociālisma” apstākļos, gan pēc tā sabrukuma skanējušie oficiālie meli.

Kaut XX gadsimta 90.gados sākās vēstures deideoloģizācija un depolitizācija, tā nebūt nav sekmīgi pabeigta. Kā pamatoti norādījis Daugavpils Universitātes profesors A. Ivanovs: „... Dažādas politiskas institūcijas un politiskās elites vēsturi izmantoja un joprojām izmanto kā vienu no politikas veidošanas un īstenošanas instrumentiem, kas palīdz radīt elitei izdevīgus vēsturiskus mītus un nodrošina vienprātību sabiedrībā. [...] vēstures politizēšanas pakāpi nosaka politiskais režīms: antidemokrātiskā režīma apstākļos vēsture kļūst ārkārtīgi politizēta un ideoloģizēta, tieši un atklāti kalpojot valstij un oficiālajai ideoloģijai, turpretim demokrātiskā vara ļauj vēsturniekiem relatīvi brīvi interpretēt vēstures procesu un vērtēt vēstures faktus. Kaut gan arī šī radošā brīvība nav absolūta.” Turpinot šo domu gaitu, var piebilst, ka centienu „nodrošināt vienprātību sabiedrībā” parādīšanās jebkurā valstī ir līdzvērtīga demokrātijas ierobežošanas mēģinājumiem.

Poļu vēsturnieks J. Duračinskis ir atzīmējis, ka daudzos pēc 1989.gada publicētajos darbos pamatoti novērsto iepriekšējo melu vietā parādās jauni meli un „gan tie vecie, gan mūsdienu meli izaug uz noteiktu (kardināli pretēju) simpātiju vai arī atsevišķu pētnieku politisko ieskatu pamata. Tas attiecas, galvenokārt uz izšķirošo notikumu un poļu politiskās skatuves galveno „aktieru” vērtējumu”. Vēlme pārskatīt uzkrāto pieredzi diemžēl bieži izpaužas vienkāršotā novecojušo uzskatu caurskatīšanā, agrāko plusu vietā liekot mīnus un otrādi. Pēc Otrā pasaules kara norisūšo sarežģīto iekšējo procesu padziļinātas interpretācijas vietā bieži tiek runāts tikai par tīri vardarbīgu padomju modeļa uzspiešanu Polijai.

[Minētā daudzu pētījumu autora J. Duračinska historiogrāfiskie darbi var dod lasītājam diezgan pilnīgu priekšstatu par pašu poļu vēsturnieku veikumu savas dzimtenes XIX un XX gadsimta vēstures izpētē. Daži no tiem ir pieejami arī krievu valodā. Piemēram: Э. Дуранинский. „О польской историографии новейшей истории” („Par jaunāko laiku vēstures poļu historiogrāfiju”) // http://library.by/portalus/modules/rushistory/readme.php?subaction=showfull&id=1192094160&archive=&start_from=&ucat=19&category=19 // 2.05.2010.]

Poļu vēsturnieki nereti nevēlas savas vēstures periodizācijā iekļaut arī pašu poļu izraisītās nacionālās sakāves, parasti cenšas uzsvērt, ka Polija vienmēr ir bijusi saistīta ar Rietumu civilizāciju, reizē mazinot sakaru nozīmi ar austrumu kaimiņiem. Acīmredzot to veicinājis arī tas, ka, runājot Polijas valsts darbinieka un rakstnieka S. Kata-Mackeviča vārdiem, austrumos „mēs vienmēr bijām kungu nācija”, bet rietumos „mēs bijām tikai strādnieku un zemnieku nācija”.

Diemžēl mūsdienu poļu historiogrāfijā, bet īpaši politiskajā publicistikā krievu un poļu pretrunu un savstarpējās nepatikas jūtu cēloņi parasti tiek meklēti galvenokārt jaunāko laiku periodā – XVIII–XX gadsimta ietvaros, deviņos gadījumos no desmit uzmanību pievēršot tikai Polijas dalīšanai, uzsverot tās paverdzināšanu, ko veica Krievija, Prūsija/Vācija un Austrija/Austroungārija, arī nežēlīgo 1794., 1830.–1831. un 1863.–1864.gada poļu sacelšanos apspiešanu, Otrajā pasaules karā Polijai nodarītās patiesās un iedomātās „netaisnības” un padomju modeļa uzspiešanu tai. Mazāk tiek akcentēta Polijas, tikpat cik Krievijas, agresīvā darbība Livonijas karā, poļu īstenotā Pleskavas aplenkšana (1581–1582, 1615), Krievijas un Žečpospolitas cīņa par Smoļensku, Polocku un kreisā krasta Ukrainu, poļu dalība t.s. „juku laikos” Krievijā XVII gs. sākumā, kad norisa poļu šlahtas atbalstītā Viltusdmitrija I darbība un tam sekojošās divas poļu intervences Krievijā, kā arī krievu-poļu karš 1654.–1667.gadā, kad Krievija

atsaucās Zaporožjes (*Запори́зька Січ*) kazaku hetmaņa B. Hmeļnicka aicinājumam palīdzēt cīņā pret poļu apspiedējiem un pieņemt Zaporožjes kazakus Krievijas pavalstniecībā.

Ja daļa poļu vēsturnieku Polijas rīcību pret Krieviju vērstajos karagājienos piemin arī paškritiski, tad tik un tā vairākumā viņu rakstītajā jūtams zināms lepnums par poļu „varoņdarbiem” šajos iekarošanas karos. Par daudziem citiem, mazāk „spožiem” notikumiem, poļu sakāvēm, arī par poļu iekarotāju nodarītajām ciešanām citu tautu iedzīvotājiem tiek runāts klusināti. Tiesa, ir arī citi piemēri. Jau minētais poļu zinātnieks J. Tazbirs uz žurnālista jautājumu: „Kurš pirmais sāka nemīlēt otrs – mēs krievus vai krievi mūs?” atbildēja: „Vienlaikus. Strīdus un sadursmju objektu veidoja Lietuva. Krievzeme bija vāja un Lietuva sagrāba tās zemes, kuras agrāk bija tās (Krievzemes) īpašumā. Sāncensība turpinājās, un uz tās fona noteikti bija jānonāk līdz konfliktam.”

Diemžēl, arī šeit ir vajadzīgs precizējums. Poļu vēsturnieks citētajā frāzē it kā nevilšus visu atbildību par konfliktiem uzkrauj Lietuvai, Poliju pat nepieminot, kaut Lietuvas lielkņazistē ilgu laiku pārsvarā bija slāvu pareizticīgie iedzīvotāji, visai Rietumu Krievzemei Lietuvas lielkņaziste bija dabīgs pretestības centrs kā pret tatāriem, tā Teitoņu ordeni. Par ietekmi Austrumeiropā cīnījās gan poļu karaļi, gan krievu kņazi, gan leišu kunigaiši, taču Lietuvai pakāpeniski nonākot Polijas jaunākā partnera lomā, galveno cīņas smagumu pret Krievzemi uzņēmās tieši Polija.

Žečpospolitas un Krievijas strīds par to, kura no tām valdīs pār Zaporožjes kazakiem, beidzās ar Andrusovas pamiera noslēgšanu 1667.gadā, ar kuru pirmā zaudēja visus apgabalus Dņepras kreisajā krastā par labu Krievijai. Tas bija ievērojams pagrieziena punkts poļu-krievu attiecībās. No šī laika pusotru gadsimtu līdz 1815.gadam Krievija izplatīja savu ietekmi uz rietumiem, līdz liela daļa Žečpospolitas nonāca tās sastāvā. Jau 1686.gadā karalis J. Sobeskis noslēdza ar Krieviju t.s. Mūžīgo mieru (poļu historiogrāfijā *pokój Grzymułtowskiego*), kurā starp citu Žečpospolita apsolīja saviem pavalstniekiem – pareizticīgajiem piešķirt ticības brīvību, bet Krievija apņēma tos aizstāvēt. Tas deva Krievijai iegānu iejaukties Žečpospolitas lietās.

Mūsdienās savstarpējos poļu – krievu pārmetumos parādā poļu nacionālistiski noskaņotajiem vēsturniekiem un publicistiem nepaliek arī liela daļa Krievijas vēsturnieku un publicistu. Uzstājoties vai nu joprojām no padomiskām vai vienkārši impēriskām pozīcijām, viņi nevēlas atzīt Krievijas un PSRS noziegumus pret poļu tautu, visur saskata tikai poļu darbības negatīvās sekas.

[Īsu pārskatu par krievu un padomju vēsturnieku veikumu Polijas vēstures izpētē sniedz S. Falkovičas raksts: *Светлана Фалькович. Польская проблематика в российской историографии* (Poļu problemātika krievu historiogrāfijā) // <http://jazon.hist.uj.edu.pl/zjzdz/materialy/falkowicz.pdf> // 24.07.2011.]

Savstarpējos strīdos diemžēl bieži dzimst nevis patiesība, bet jauni aizspriedumi pret kaimiņtautām. Noteiktu liecību par poļu un krievu attiecībām sniedz arī abu valstu oficiālie svētki.

Tagadējās Krievijas Federācijas likumdevēji izvēlējas par Krievijas Tautas vienības dienu noteikt 4. novembri, t.i. – dienu, kad pēc dažiem pieņēmumiem 1612.gadā krievu zemessardze K. Miņina un D. Požarska vadībā atbrīvoja Maskavu no poļu iebrucējiem.

Tiesa, svētku datums tika izraudzīts bez pienācīgām konsultācijām ar speciālistiem. Mūsdienu krievu ekonomists, vēsturnieks un politiskais darbinieks V. Šeiniss uzsvēris, ka šai dienā poļi tika padzīti tikai no vienas Maskavas pilsētas daļas (*Кумаѣ-Город*), bet Kremlī viņi vēl palika, un viņu karogi no tā sienām tika nomesti tikai 1612.gada 7.novembrī. Plašāku izvērtējumu Krievijas tautas vienības dienai izvēlētajam datumam 1612.gadā ir devis ievērojamais krievu vēsturnieks V. Nazarovs. Šai dienā Maskavā nekas ievērojams nenotika, minētā Maskavas daļa (*Кумаѣ-Город*) tika atbrīvota pēc jaunā stila nevis 4., bet gan 1.novembrī. Nepareizais datējums radās hronoloģiskas kļūdas rezultātā, saskaņojot

Pareizticīgās baznīcas un laicīgo kalendāru. 5.novembrī Kremļī ielenktie interventi, kuru rindas bija raibas pēc nacionālā sastāva un poļi, visticamāk, bija mazākumā, parakstīja kapitulāciju, bet nākamajā dienā Kremļa garnizona padevās. Tieši Kremļa atbrīvošana kļuva par ievērojamu notikumu. Tādejādi tagad Krievijā spēkā esošā svētku diena balstās uz kļūdainu datējumu, neprecīzu vēsturisko avotu traktējumu un notikumu interpretāciju, kura neatbilst avotiem.

Lai arī kam būtu taisnība, svētku datuma izvēles politizēto raksturu nevar noliegt.

Polijas Republikā kā Polijas armijas diena (*Święto Wojska Polskiego*) tiek atzīmēts 15.augusts, kad Polijas armija 1920. gadā uzvarēja Sarkano armiju kaujā pie Varšavas.

Šāda masu vēsturiskās atmiņas politizēta virzība traucē atklātības apstarotu, mūsdienīgu attiecību izveidi gan atsevišķu cilvēku, gan veselu tautu starpā. Savukārt, mūsdienās pastāvošās politiskās problēmas traucē objektīvi izvērtēt Polijas vēsturi.

Nākas ar nožēlu konstatēt, ka vēsturē diemžēl var atrast argumentus par labu gandrīz jebkuram viedoklim. Īpaši tas attiecas uz divu tautu attiecībām, kuras dzīvojušas blakus vairāk nekā tūkstoš gadu un kuras gan vieno, gan šķir tūkstošgadu savstarpējās cīņas vēsture. Šai gadījumā galīgi aplami ir jautājumi „kurš pirmais sāka?” un „kurš ir vairāk vainīgs?”. Jau attiecībā uz XX gadsimta sākuma situāciju krievu filozofs N. Berdjajevs runāja par to, ka poļiem un krievi ir jāatbrīvojas no atmiņām par gadsimtiem ilgo pretstāvi, grēkus, atzīstot savu vainu, ir jānožēlo visiem. Šai sakarā dziļu patiesību nes poļu vēsturnieka S. Keņeviča doma: „Nācijai īsta patiesība, lai kāda arī tā būtu, nevar kaitēt [...] Aprakstot pagājušo gadsimtu konfliktus, ir jāņem vērā ne tikai mūsu labā esošie argumenti, bet arī argumenti, ka nāk par labu mūsu bijušajiem pretiniekiem, lai neaprobežotos tikai ar sašutumu par mums nodarītajām pārestībām, bet parunātu arī par pāridarījumiem, kurus mēs esam nodarījuši citiem, lai, galu galā, nestiprinātu mūsu pārliecību par pārkumu pār citām nācijām, atceroties to, ka analoģiska citu nāciju pārliecība attiecībā par poļiem mūs aizvaino”.

Bijušais Polijas komunistu līderis un Valsts prezidents V. Jaruzeļskis, ir stāstījis, kā viņš savas vizītes laikā Londonā tikās ar Lielbritānijas premjerministri M. Tečeri un ieminējās tai, ka viņš ir liels Napoleona I cienītājs. M. Tečere viņu uzveda savas mājas bēniņos, parādīja plānu ādas mapīti un teica: „Jūs zināt, kam tā piederēja? Napoleonam. Taču francūzi es nekad šurp neatvestu!” V. Jaruzeļskis to komentēja: „Skatieties, 200 gadu ir pagājis, bet angļi nevar aizmirst [Napoleona karus]. Viņi ar frančiem dzīvo savienībā, divus pasaules karus karoja kopā. Un neraugoties uz to, katrai valstij palicis diametrāli pretējs Napoleona redzējums, sava vēstures versija. Taču tas nedrīkst traucēt sadarbību.”

Kā atzīmējis Polijas Zinātņu akadēmijas zinātniskais līdzstrādnieks, Berlīnes Brīvās universitātes goda profesors R. Traba, poļiem ir gan vajadzīga Eiropas telpa dialogiem, taču pirmkārt viņiem ir jāatrisina „iekšējie strīdi”, kritiski jāizvērtē sava pagātne, lai „skeleti skapī” netraucētu tikt vaļā no iemantotajiem kompleksiem un politiskā balasta. Var piebilst, ka poļiem, daudz cietušiem no staļinskajiem PSRS drošības orgāniem, nevajadzētu aizmirst, ka pirmie divi to vadītāji bija poļu šlahtiņu kārtai piederīgie F. Džeržinskis un V. Menžinskis, tāpat no šīs kārtas nāca arī viena no staļinisma laikmeta drūmākajām figūrām – staļinskais prokurors t. s. „atklātajos procesos” – A. Višinskis.

Ilgstoši apspiestas tautas nacionālais jūtīgums traucē tai un arī tās vēsturniekiem objektīvi izvērtēt vēsturi.

Izcilais mūsdienu krievu filozofs un sociologs A. Zinovjevs ir norādījis uz interesantu likumsakarību: pēc lieliem vēsturiskiem notikumiem, tajos sakāvi cietusī puse, jau *post faktum* analizējot situāciju, apstākļus, kas noveda pie šīs sakāves, nespēj būt objektīva. Raudzīties pagātnē no zaudētāju skatu punkta ir mazproduktīvi, jo viņi taču cieta sakāvi, tāpat izrādījās netālredzīgi, nesaprata vai vismaz slikti saprata, kurp ved notikumu gaita, tai skaitā to notikumu, kurus izsauca viņu pašu aktivitātes. To vispirms var

teikt par revolūcijās varu zaudējušajiem, taču tāpat arī attiecināt uz ar Otro pasaules karu saistītajos notikumos varu, ietekmi zaudējušajiem Polijas, un ne tikai Polijas, bijušajiem valdošajiem slāņiem.

Poļu zinātnieki par XX gadsimta otrās puses lielāko lūzumu uzskata 1989. gada notikumus, kas ne tikai mainīja Polijas valsts raksturu, atjaunoja Polijas Republiku (*Rzeczpospolita Polska*), bet arī atveseļoja situāciju Eiropā kopumā. Jāuzsver, ka šis lūzums, tāpat kā PSRS sabrukums 1991.gadā, ir pavēris arī daudz labvēlīgākas iespējas padziļināti izpētīt Polijas vēsturi, tuvināties vēsturiskajai patiesībai. Tomēr tas nenožīmē, ka šī patiesība atklāsies pati no sevis. Pēdējās desmitgadēs pēc Polijas Tautas Republikas likvidācijas, kad oficiāla cenzūra vairs neeksistē, pie varas esošie spēki ir parādījuši, ka arī ar attiecīgu finanšu politiku var panākt, lai daudzi vēsturnieki, publicisti rūpētos ne tik daudz par objektīvās patiesības atklāšanu, cik politiskās elites pasūtītas vēstures interpretācijas izplatību. Daudzos mūsdienu poļu publicistu, arī zinātnieku, tāpat kā citu Austrumeiropas tautu vēsturnieku darbos, dominē politiskās nostādnes, nevis vēsturiskā patiesība.

2004. gadā grupa poļu vēsturnieku izvirzīja iniciatīvu izstrādāt un realizēt aktīvu vēsturisko politiku (*polityka historyczna*). Termins (*Geschichtspolitik*) bija aizgūts no Vācijas, kur tas radās jau XX gs. 80.gados, tiesa, ar nedaudz citu saturu. Polijā vēsturiskās politikas realizācijas piekritēji vēsturi un vēsturisko atmiņu lielākoties uzskata par politiskās cīņas arēnu pret ārējo un iekšējo ienaidnieku. Ar to viņi faktiski attaisno atkāpes no profesionālās ētikas, arī domu brīvības ierobežošanu. Apriori tiek uzskatīts, ka „ārējais pretinieks” cenšas nostiprināt savu vēstures notikumu interpretāciju, tāpēc „savu” vēsturnieku pienākums ir solidāri pretoties šādām briesmām, aizstāvēt argumentus, pretējus pretinieku lietotajiem. Pie varas esošie politiskie spēki, izmantojot valsts administratīvos un finanšu resursus, cenšas nostiprināt tiem tīkamas vēsturisko notikumu interpretācijas. Valdošie slāņi cenšas uzurpēt un monopolizēt tiesības interpretēt vēsturi, tagadni uzskatot par mērķzekli pagātnes izvērtēšanai. Parasti speciālas vēsturiskas politikas realizēšanas nepieciešamībai kā attaisnojums tiek minēta nepietiekamā patriotisma audzināšana vēstures stundās skolā. Nacionāli noskaņotie radikāļi, lai stiprinātu „nacionālo pašapziņu”, prasa radīt „harmonisku” vēstures ainu, panākt vēsturiskās atmiņas vienveidību.

Tā 2005.–2007. gadā politizēti publicisti mēģināja iestāstīt Polijas sabiedrībai, ka humanitārās zinātnes pēc 1989. gada, tai laikā radītās mācību grāmatās esot nepietiekami patriotiskas, bezierunu patriotisma vietā izplatot kritisko patriotismu. Lai īstenotu vēsturisko politiku, tiek radītas speciālas valstiskas un sabiedriskas iestādes un muzeji, iesniegti likumprojekti lai iemūžinātu „vienīgi pareizo” vēsturisko notikumu traktējumu, ieviešot pat kriminālatbildību par tā neievērošanu, kontroli pār izglītības sistēmu. Izmantoti ievērojami finansiālie resursi dažādu politiski tendētu projektu īstenošanai, komisiju dibināšanai, augsti atalgotu amatu radīšanai, ieviešot vēsturisko „varoņu” panteonu, atceres dienas utt. Godājot un nereti arī pārspīlējot savus upurus, kas nesti cīņā pret „svešajiem”, bieži tiek tīšuprāt aizmirsts, ka savi noziegumi un to rezultātā nestie citu tautu upuri nevar tikt attaisnoti pat ar savas tautas interešu aizstāvību. Bieži politisko uzskatu maiņa ved pie tā, ka tiek izcelti vieni un noniecināti citi vēstures personāži. Piemēram, Poznaņā viena no garākajām ielām tagad nes nevis Jaroslava Dombrovska, bet Jana Henrika Dombrovska vārdu, jo pirmais mūsdienu „pilsētas tēviem” bijis pārāk kreiss.

Šāda vēsturiskās politikas īstenošana ved pie diskusiju ierobežošanas savā valstī un konfliktsituāciju radīšanas ar ārpusauli. Kritiskās pieejas trūkums pret savas zemes vēsturi un savu patriotismu traucē demokrātiskas politiskās kultūras izveidei, ved pie atteikšanās no plurālisma vēsturnieku darbos. Vēsture un vēsturiskā atmiņa ir svarīga kolektīvās identitātes sastāvdaļa, taču skatot to tikai caur vēsturiskās politikas prizmu, tiek tikai sarežģīta strīdu un problēmu atrisināšana. Poļu vēsturniece A. Volfa-Poveska norāda, ka arī mūsdienu Polijas vēsturnieku un žurnālistu vidū netrūkst cilvēku, kuri demonstrē, ka var

„taisīt” politiku ar vēstures palīdzību, ka poļu vēsturiskajai politikai ir ģeopolitiskas koordinātes, tā atrodas starp divu savu lielāko kaimiņvalstu vēsturiskajām politikām.

Vērtējot vēsturiskos notikumus, jāņem vērā arī tās pārvērtības, kas notiek ar apspiestām tautām, kad tās atgūst valstiskumu un kļūst par noteicējām zemē, kur dzīvo citas mazākumtautības. Bijušajiem cietējiem ir vajadzīgs patiešām augsts kultūras un demokrātiskās attīstības līmenis, lai no apspiestajiem nepārvērstos par apspiedējiem. Ne velti neatkarīgās Polijas valsts vēsturi XX gadsimta 20–30. gados tik atšķirīgi vērtē, no vienas puses, poļi un, no otras puses, tajā dzīvojušie ukraiņi, baltkrievi, lietuvieši, vācieši, ebreji un krievi.

Vēstures jautājumiem ir jāpaliek par speciālistu un vēstures entuziastu meklējumu un diskusiju objektu, bet politiķiem jāmeklē ceļi valstu un tautu attiecību uzlabošanai. Kā atzinis Krievijas ZA loceklis A. Čubarjans: „Attiecības starp cilvēkiem un starp tautām kļūst stiprākas, dziļākas un godīgākas, ja tās pamatojas uz vēsturiskās patiesības atzīšanu un gatavību kritiskai analīzei, arī savas vēstures pārvērtēšanai.” Acīmredzams, ka saprašanās starp kaimiņtautām – poļiem un krieviem – būs iespējama tikai tad, ja abas puses pilnībā apzināsies tās grūtības, kuras šai ceļā nosaka vēsturiskais mantojums, kā arī ievēros un cienīs pretējās puses tradīcijas un uzskatus. Mūsdienās poļu un krievu zinātnieki no Polijas un Krievijas Zinātņu akadēmijām cenšas radīt objektīvu Polijas un Krievijas sarežģīto attiecību versiju, taču joprojām abu grupu pieejā ir daudz subjektīvisma. Krievu akadēmiķis I. Kovaļčenko norādījis: „Nacionālā vēsture – tā ir autobiogrāfija, bet katra autobiogrāfija ir subjektīva, tāpēc, lai piedotu nacionālajām vēsturēm objektīvu raksturu, to uzrakstīšanai ir jāpiesaista citu valstu vēsturnieki.”

Blakus pašiem poļu pētniekiem, kuri ne vienmēr ir spējīgi būt pietiekami kritiski pret savu valsti, daudz par Polijas vēstures problēmām rakstījuši arī tās kaimiņvalstu vēsturnieki. Tas gan atvieglo, gan sarežģī tās līdzsvarotāku izvērtēšanu. Atvieglo tāpēc, ka ļauj izzināt vienas puses noklusēto, sarežģī – jo liek meklēt patiesību bieži diametrāli pretējās faktu interpretācijās. Bieži vien vairāk nekā pašiem poļiem un arī Polijas kaimiņvalstu vēsturniekiem var uzticēties neieinteresēto ārzemju pētnieku, piemēram, šveicieša A. Kapellera, kanādieša M. Dž. Karleija u.c. vērtējumiem.

XX un XXI gs. mijā starp Poliju un Krieviju attīstījās vēsturnieku sadarbība, notika savstarpēja apmaiņa ar dokumentiem un materiāliem. Apritē nāca un joprojām nāk arvien jauni arhīvu materiāli, taču faktu uzkrāšana nevar automātiski atrisināt to interpretācijas problēmu.

Starp citu, vēsturnieku aprindās bieži skan gaušanās, ka pārāk lēnu tiek atvērti vai arī nemaz netiek atvērti Krievijas arhīvi, kas vismaz daļēji atbilst patiesībai. Taču, kā norādījis krievu diplomāts, politiķis un vēsturnieks V. Faļins, tai pat laikā tiek aizmirsts, ka ASV uz nenoteiktu laiku ir liegusi jebkādu pieeju dokumentiem, kurus amerikāņu karavīri Otrā pasaules kara beigās ieguva nacistiskās Vācijas vadības mītnē Tīringijā. Acīmredzot tie satur pārāk daudz nepatīkama materiāla par amerikāņu politiku Eiropā, varbūt arī Polijā.

Ir vajadzīgs laiks, lai atbrīvotos no aizspriedumiem un liekām emocijām, neizbēgamām īpaši XX gadsimta vētraino notikumu vērtēšanā. Diemžēl, starptautiskā situācija ne vienmēr ir labvēlīga patiesības noskaidrošanai. Tā, Rietumvalstu un Krievijas interešu pretstāve Ukrainas teritorijā, faktiskais NATO valstu un Krievijas hibrīdkarš, īpaši pēc tiešas militāras sadursmes sākuma 2022.gada februārī, kurš objektīvi veicināja Polijas kā Ukrainas kaimiņvalsts lomas pieaugumu, tikai sekmē arvien jaunu vairāk vai mazāk būtisku pretrunu, kā arī jau minēto aizspriedumu un emociju saasināšanos.

Tikai patiesības noskaidrošana, falsifikāciju atmakošana spēj radīt pamatu normālām, cieņas pilnām, draudzīgām attiecībām starp tautām. Tas attiecas arī uz poļiem, vāciešiem, krieviem, ukraiņiem, baltkrieviem, lietuviešiem, ebrejiem un arī latviešiem, kuri gan ilgstoši dzīvoja kaimiņos, bet kuru attiecības veidojās dažādu iekšpolitisku un ārpolitisku apstākļu ietekmē. Lai atceramies t.s. “poļu laikus”

Latvijas teritorijā, arī to, ka XX gadsimta divdesmitajos gados par Poliju Latvijā intelīģences aprindās skanēja novērtējums „panu Polija”. Profesors J. Tazbirs vēl XXI gadsimta sākumā norādīja, ka no vairākuma Polijā dažādos izglītības līmeņos lietojamo vēstures grāmatu grūti uzzināt, ka daudzu gadsimtu gaitā Žečpospolita nacionālā ziņā atgādināja mozaīku. Kā atzinis E. Duračinskis, arī mūsdienās daudzi poļi bijušās Polijas iedzīvotājus: ukraiņus, baltkrievus un lietuviešus joprojām uzlūko kā „mazākumtautības”, kuras nav pelnījušas neko vairāk kā Otrās Žečpospolitas realizētās politikas pret „nacionālajiem mazākumiem” uzlabotu variantu. Tāpēc arī šajā darbā nacionālajām attiecībām starp dažādajām Polijā un tās kaimiņos dzīvojošajām tautām ierādīta nozīmīga vieta.

Bijušā Polijas prezidenta B. Komarovska padomnieks vēstures jautājumos T. Nalenčs intervijā presei uzsvēra, ka valstij un sabiedrībai jākoncentrē uzmanība to vēsturisko motīvu aprites veicināšanai, ar kuriem Polija var lepoties, piemēram, jāpopularizē pasaulē lielākā Malborkas (poļu *Malbork*, vācu *Marienburg*) pils vai Ļ. Valensas, kurš stāvēja pie „jaunās Polijas” sākumiem, personība. Pēc T. Nalenča vārdiem, vēsturi nedrīkst izmantot kā avotu negatīvu emociju formēšanai gan valsts iekšienē, gan ārpus tās. Piekrītot tam, ka vēsture jāizmanto pozitīvu ideālu audzināšanai, autoram gan jāpiezīmē, ka ar tās palīdzību nedrīkst arī redzēt un popularizēt tikai savas un tā noniecināt citu tautu sniegtumus, kā arī „neredzēt” negatīvo savas valsts vēsturē.

Lasītāja priekšā esošā darba autors centies cik iespējams objektīvi un daudzpusīgi atspoguļot Polijas vēstures XIX un XX gadsimtā sarežģītās problēmas, taču uzreiz jāsaka, ka viņš tomēr piedāvā tikai vienu – savu redzējumu. Jāuzsver, ka mūsdienās ir ļoti grūti pētīt, analizēt, vienkārši rakstīt par XX gadsimta notikumiem, pilnībā atsakoties no sava subjektīvā vērtējuma. Cerams, ka pēc gadiem, kad kaislības būs norimušas, objektivitāti sasniegt būs vieglāk. Taču apstākļos, kad uz politiskās skatuves darbojas spēki, kuri sevi ar lielākām vai mazākām tiesībām pozicionē kā to vai citu XX gadsimtā darbojošos partiju, strāvojumu mantiniekus, prasību raudzīties uz XX gadsimta notikumiem „pilnīgi neitrāli”, droši var nosaukt par utopisku.

Godīgi jāpasaka, ka šajā darbā visi vēsturiskās izšķiršanās brīži, notikumi, to veicēji vērtēti no iespējami demokrātiskāka, vardarbību izslēdzoša attīstības ceļa sasniegšanas viedokļa. Visdažādākajos nacionālajos strīdos autora personīgās simpātijas pieder apspiestajiem nacionālajiem mazākumiem, bet ne lielvalstiskās, bieži šovīnistiskās nacionālās politikas realizētājiem. Tai pašā laikā autoram nav pieņemama to pagātnē (un dažkārt arī mūsdienās) apspiesto tautu nacionālistisko spēku darbība, kuri savu mērķu sasniegšanai nereti gatavi pārkāpt citu tautu, citas tautības cilvēku tādas pat tiesības uz brīvību un vienlīdzību, neapstājoties pat noziegumu priekšā.

Stādīts mērķis veicināt no aizspriedumiem un stereotipiem brīvu un līdzsvarotu izpratni par Polijas un arī visas Eiropas vēsturi Otrā pasaules kara gados, palīdzēt lasītājiem kritiski uztvert un izvērtēt dažādus apzināti un neapzināti tendenciozus sacerējumus par Poliju Otrajā pasaules karā, kuri pēdējās desmitgadēs izplatās Austrumeiropā.

Otrā pasaules kara notikumos autora simpātijas ir antihitleriskās koalīcijas sabiedroto pusē, kuri cīnījās par vispārcilvēciskiem mērķiem. Tāpēc viņš kritiski raugās uz tādiem Austrumeiropas politiķiem, kuri, piesedzoties ar „patriotiskiem” lozungiem, kara laikā faktiski atbalstīja nacistus, bet pēc tam mēģināja uzspiest šī vispasaules nozīmības izšķiršanās punkta vērtējumam savu šauri nacionālistisko skatījumu. Arī mūsdienās darbojas viņu ideju mantinieki.

Runājot par pēckara situāciju pasaulē, autors neuzskata par iespējamu staļīnisko (arī pēc J. Staļina nāves uzlaboto) „sociālisma” modeli identificēt ar to mērķi, kuru stādīja tā daļa cilvēces attīstības ceļu meklētāju, kuri par galveno uzskatīja sociālā taisnīguma ideālu sasniegšanu. Sociālisms kā sabiedriska iekārta, kurā cilvēks neekspluatē citu cilvēku, kur pastāv sabiedrisks, bet ne valdošās elites piesavināts

īpašums uz ražošanas līdzekļiem, netika uzcelts ne PSRS, ne citās t. s. „sociālisma” valstīs. Ražošanas līdzekļu koncentrācija valsts (faktiski – partijiski-birokrātiskā aparāta) rokās veda pie virsmonopolizācijas, kas bremzēja ražošanas attīstību. „Sociālisma” valstīs nepastāvēja sociālais taisnīgums. Pastāvēja pat superekspluatācija, kad daļa sabiedrības (staļiniskajās nometnēs ieslodzītā) praktiski nesaņēma nekādu atlīdzību, daļa strādāja par niecīgu atalgojumu, bet sabiedrības virsslānis – partijiski-birokrātiskā elite saņēma savam veikumam neadekvāti augstu atalgojumu. Sociālisma princips „no katra pēc spējām, katram pēc viņa darba”, „sociālisma” valstīs netika īstenots, jo nebija jau objektīvas mērauklas, kā šo darbu novērtēt. Tirgus vietā vērtējumu deva kā valsts birokrātijas slānis kopumā, tā atsevišķi tā pārstāvji. Tāpēc, runājot par PSRS, tās satelītvalstīm, arī Polijas Tautas Republiku, par tur it kā uzcelto sabiedrisko iekārtu autors parasti raksta kā par „sociālismu”, t.i. – lietojot pēdiņas. Tikai runājot par sociālismu kā mērķi, kuru pieņēma un centās sasniegt daļa uz labāku dzīvi cerošo, bet lielākoties nekritiski domājošo tautas masu, tas lietots bez pēdiņām.

Pēckara notikumos autora visdziļākā cieņa pieder cīnītājiem par demokrātiju un tautas labklājību, kuri sava mērķa sasniegšanai bija gatavi lietot dažādus cīņas līdzekļus, taču atteicās izmantot vardarbību, „šķirisko”, „sociālistisko” vai „nacionālo” interešu vārdā piekopt teroru pret savas un citu tautu piederīgajiem. Ar to viņi krasi norobežojās no saviem pretiniekiem – totalitāro, autoritāro, etnokrātisko varas sistēmu aizstāvjiem, kuriem savukārt visi līdzekļi bija derīgi it kā „valstisko”, „nacionālo”, „šķirisko”, „sociālistisko”, arī „demokrātisko” u.tml., bet faktiski – savu savtīgo mērķu sasniegšanai. No šādām pozīcijām arī skatīti gan poļu, gan citzemju darbinieki, viņu pārstāvētie sabiedriskie spēki, viņu ietekmētie notikumi.

Patiesam Polijas vēstures redzējumam lasītājs tuvināsies, salīdzinot dažādus pētījumus, kritiski vērtējot kā šo, tā arī citus Polijas vēsturei veltītus darbus.

Ilustrācijas ievadam

Polijas karogs

Polijas ģerbonis

Polijas svētums – Čenstohovas Svētās Dievmātes
svētbilde (*Częstochowska Ikona Matki Bożej*)

Sumbri Belovežas gāršā.

Zakopane. Polijas Tatri.

Mazūru ainava

Stārķi – poļu „nacionālie” putni.

Tatru iemītnieks murkšķis.

Karaliskā pils un Pils laukums Varšavā

Karaļa Staņislava Augusta laikā celtā „Pils uz ūdens” Lazenku rajonā Varšavā.

Malborkas pils naktī.

Gdańska (Danciga)

Vaveles pils Krakovā